

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1376271/2

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע

לפני כבוד הדיינים:

הרב אברהם הרוש

המבקשת: פלונית

המבקש: פלוני

הנדון: יסודות בהזכרת חניכת משפחה ושם משפחה בגט, והדין כשמכונה כן בפי כל

נימוקים

רקע

הגיע זוג לביה"ד לצורך גירושין, וביה"ד ניגש לסידור גט כמקובל. מבירור השמות שנעשה בבית הדין התבררה עובדה משונה בשם אבי האישה. שמו בתעודת הזהות הינו [ש'], אולם האישה אומרת שנקרא בפי כל נחום, ואף הבעל העיר שכך הוא קורא לחמיו וזו היא הפנייה היחידה אל אביה בשם זה, כך בעבודה וכך בסביבת מכריו.

מבירור מהיכן הגיע שם זה, האישה ענתה בפשטות ששם זה הינו שם משפחתה, ועל כן שם זה הפך לכינוי הקובע של אביה. בית הדין בירר האם יש לאביה אחים שאף הם נקראים בשם זה. האישה אמרה שיש לאביה רק אחות אחת, והיא כמובן אינה יכולה להיקרא בשם נחום. אביה של האישה אינו אדם דתי כך שאינו עולה לתורה. ביה"ד בירר האם ישנו מישהו שקורא לו בשם [ש']? האישה ענתה שאימו ואחותו קוראים לו בשם [ש'], שהוא שם עריסה. למעשה, אמו של האיש אינה איתנו היום, כך שרק אחותו נשארה מאלה הקוראים לו [ש']. ביה"ד שוחח עם האב, והוא אישר את הפרטים הללו, והוא אמר שיתכן ויש אחד נוסף שקורא לו [ש'] ולא ידע למקד זאת.

התייעצתי עם דייני מומחה בטיב גיטין, ויעץ לי להשמיט את השם 'נחום' ולכתוב רק [ש'] שהוא שם עריסה, וכמו כן אחותו קוראת לו בשם זה, ובזה סגי לדעת הגט מסודר (שער ד סעיף יב חקור דבר אות ד). הסיבה שגרמה להכרעה זו היא הנוהג הקיים להשמיט שם משפחה, וכפי הכרעת הרמ"א שנביא להלן. הגט סודר באופן זה, אך חשתי שמשהו אינו כשורה עם הוראה זו, וכפי הנימוקים שנכתוב להלן. עוד באותו שבוע הוזמנו בני הזוג לעריכת גט נוסף, שם נכתב על שם אביה [ש'] דמתקרי נחום, ואלו הנימוקים שהובילו לפסיקה זו.

דין והכרעה

א. הזכרת שם משפחה בגט

טרם נדון בנידון השאלה עצמה, יש לתור אחר שורש גדר הזכרת שם משפחה בגט ויסודותיו. כתוב במשנה במסכת גיטין (דף פז ע"ב):

"איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד - כשר; וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושיין. כתב חניכתו וחניכתה - כשר."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובגמ' (דף פח ע"א) על המשנה 'כתב חניכתו וחניכתה כשר' כתוב:

"ת"ר: חניכת אבות בגיטין - עד י' דורות; רבי שמעון בן אלעזר אומר: ג' דורות - כשר, מכאן ואילך - פסול. כמאן אזלא הא דא"ר חנינא: כתב חניכת אבות בגיטין עד ג' דורות, כמאן? כר"ש ב"א."

יעויין ברש"י על המשנה הנ"ל שמבאר את הקטע במשנה העוסק בחניכה על פי ביאור הגמ' שהבאנו, וז"ל: "חניכתו. שם לווי של משפחה כולה".

הרי שלשיטת רש"י ניתן לכתוב שם משפחה בגט, וכך הוא ביאור המשנה, ולפי זה יש לשאול האם הוא לכתחילה או רק בדיעבד? בפשטות הוא מחלוקת הראשונים שהובאה בתחילת סימן קכט, ששיטת הרמב"ם הוא רק בדיעבד, ואילו לשיטת הרא"ש והטור הוא אף לכתחילה. יעויין בב"י בתחילת הסימן שתלה שאלה זו בגירסאות שהיו לראשונים במשנה, האם הוא כגירסתינו – שאנשי ירושלים איירי על הדין הקודם, ודין חניכתו הוא דין נפרד, ולשון המשנה הוא בדיעבד. אך תוס' (דף פח ע"א ד"ה וכך היו נקיי הדעת שבירושלים) מביאים גירסא שאירי על "כתב חניכתו", וא"כ הוא אף לכתחילה. אולם, יעויין בגט פשוט (סימן קכט ס"ק ז ד"ה כתב מרן) שהקשה על זה מפירוש המשנה של הרמב"ם, ולכן ביאר אחרת, עיין שם ואכמ"ל.

מנגד, יש שיטה בראשונים שחילקה בין החניכה הכתובה במשנה ובין החניכה הכתובה בגמ', ומביאה הב"י, וז"ל:

"וכתבו התוספות (ד"ה וכן) והרשב"א (פז: ד"ה כתב) והרא"ש שרבינו חננאל ורבינו תם מפרשים דתרי חניכות הוה חדא שהוא שם לווי האיש עצמו וזו היא השנויה במשנה כתב חניכתו וחניכתה כשר וחניכת אבות דבריייתא היא חניכת אחרת שנקראת על שם ראש המשפחה ולא מיירי בשם לווי דגופיה ונתבארו הדברים יותר בדברי רבינו ירוחם חלק ב' (נכ"ד דף רד ע"ג) דלווי של עצמו היינו כגון שקורין לכמה אנשים בכינוי שמכנין לו ואינו חניכת אבותיו הנקרא אלקוניא."

יש לדון האם ישנה הבחנה בין שיטות אלו להלכה? כך הוא לשון הטור (אבן העזר סימן קכט):

"ואם חניכתו ידוע וניכרת בכ"מ והכל קורין אותו בה אלא כשחותם בשטר או קורא בספר קורין אותו בשם המובהק אז סגי בחניכה לחוד אפי' לכתחילה וכן בחניכת שם המשפחה סגי ודוקא עד שלשה דורות אבל מכאן ואילך לא."

ומבאר דבריו הב"י שאין הבדל בין חניכת שם לווי של האיש עצמו ובין חניכת משפחה, ובשניהם כשר לכתחילה אם ידוע לכל, וז"ל הב"י:

"ומשום הכי כתב רבינו ב' החניכות סתם משום דלכולי עלמא באיזה מהם מתכשר גיטא."

ובכך מבאר הב"י גם את דעת הרמב"ם שסתם ולא ביאר. וז"ל הרמב"ם (הלכות גירושין פרק ג הלכה יג):

"מי שהיו לו שני שמות וכן אשה שיש לה שני שמות כשמגרש כותב שמו ושמה שהן רגילין בו וידועין בו ביותר ואומר איש פלוני וכל שם שיש לו גירש אשה פלונית וכל שם שיש לה, ואם כתב חניכתו וחניכתה כשר."

וכתב הב"י (אבן העזר סימן קכט):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וזה נראה שהיה דעת הרמב"ם (פ"ג הי"ג) שסתם לכתוב כתב חניכתו וחניכתה כשר ולא הזכיר חניכת אבות ולא חניכת לווי. אלא שיש לתמוה למה לא הזכיר עד כמה דורות הוא דמתכשר גיטא שכתב בו החניכא."

בעקבות הבנתו ברמב"ם, תמה הב"י מדוע לא הביא הרמב"ם את דין הגמ' שצריך עד ג' דורות, עיי"ש. עוד תמה מה טעם יש לחלוקה זו, אדרבה ככל והדורות עולים יותר למעלה מתחזק יותר הכינוי. ויישב הב"י, וז"ל:

"ולכן נראה דבשלא הוזכרו שמותיהן עסקינן וכמו שנכתוב בסמוך בשם המרדכי דהשתא כיון שאינו כותב אלא שם ראש המשפחה לבד כל שהוא תוך ג' דורות מוכחא מילתא דבן אותו ראש המשפחה הוא אבל כל שמרוחק יותר מג' דורות ליכא הוכחה דבן אותו ראש המשפחה הוא."

כתב המרדכי בריש פרק כל הגט (סי' שנד) בשם רבינו יואל הלוי (ראבי"ה סי' תתקלט) דהא דמפרשי רבוותא דכתב חניכתו וחניכתה היינו אף על פי שלא הוזכרו שמותיהם כי אם ראש המשפחה של שניהם ועל כרחנו אית לן למימר בעדי מסירה דאם לא כן מה אנו יודעים אי זו מן המשפחה גירש הואיל ולא הזכיר שמותם."

על כרחך לומר שמה שכתוב כינוי המשפחה הכוונה רק כינוי המשפחה ללא שמו, וכמו בחניכת לווי על שמו. ולפי"ז מבואר החלוקה של עד ג' דורות, שכן אם זה למעלה מזה כבר קשה לזהות אותו, כי ככל שעולים ישנה משפחה עניפה יותר וקשה לזהותו.

הבנה זו צריכה עיון, שכן לדעת המרדכי צריך עדי מסירה, ובלא זה לא ניתן להכשיר גט זה שנכתב בו שם המשפחה, כיון שאיננו יודעים מי הוא במשפחה. וא"כ היה להם לרמב"ם ולטור לבאר דבר זה.

יעויין בחזו"א (אבן העזר סימן צד אותיות כ-כא) מה שכתב בבאור שיטת רש"י והב"י.

בהקשר זה, יש לדון מה יהא הדין לדעת ר"א כשאינו מוכח מתוכו ויש עדי חתימה, האם אמרינן מזוייף מתוכו על דין אינו מוכח מתוכו, שלדעת ר"מ הוי גט פסול, ואם אומרים מזוייף מתוכו – אף אם יש עדי מסירה לא שייך להכשיר. דנתי בזה במקום אחר, בדין כתב על דבר שמזדייף שאינו מוכח מתוכו, כיון דהוי דבר שמזדייף ואינו כשר אלא בעדי מסירה, ומכל מקום לא אמרינן מזוייף מתוכו בהצטרף עדי מסירה לעדי חתימה. ויש לדון באופן זה מה היא הדין בשני יב"ש [=יוסי בן שמעון], דלדעת ר"מ לא הוי מוכח מתוכו אלא בשילש, ויש לדון מה הדין כשלא שילש ונתן בעדי מסירה האם גם בכה"ג כשר בעדי מסירה, או שמא נאמר דהוי מזוייף מתוכו, וצ"ע. ונעיר שמציאות זו היא שכיחה ביותר בכל עיר גדולה, דכמה יוסף בן שמעון איכא בשוקא.

יעויין בשו"ע (אה"ע סימן קכ סעיף ג) ושם בב"ש (ס"ק ד) ובתו"ג (ס"ק ו); ובשו"ע (סימן קל סעיף ג) ושם בב"ש (ס"ק ד); בשו"ע (סימן קלא סעיף ג) ובב"ש (ס"ק ג) ושם בבית מאיר ותו"ג (ס"ק ג); בשו"ע (סימן קלב סעיף ג) ושם בב"ש (ס"ק ג); בשו"ע (סימן קלו סעיף ו) ושם בב"ש (ס"ק ד) ובתו"ג (ס"ק ב) ובפת"ש (ס"ק ד, ו) ושם בערוך השולחן; ובשו"ת שארית יוסף (סימן לו). מכולם משמע שלא אמרינן גדר זה של מזוייף מתוכו על התנאי של מוכח מתוכו. ויש לעיין בסברא זו, מדוע? מקופיא יש לומר שגדר זה של מוכח בתוכו הינו מתנאי הגט לר"מ ולא מדיני הגט וחתימת העדים, ואין פסול בחתימת העדים על תנאי זה, אלא חוסר מילוי תנאי זה פוסל את פעולת הגט כיון שלא מוכח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מי הם המתגרשים בתוך הגט. אולם אין זה דין בחתימת העדים¹, ובמציאות של עדי מסירה תנאי זה מתמלא ע"י עדי המסירה שיודעים מי המגרש ומי המתגרשת, ועל כן אין בזה את החיסרון של מזויף מתוכו. לעת הזאת לא ראיתי מי שהעיר בזה, וצ"ע, ואין כאן המקום להאריך בנקודה זו, ועוד חזון למועד.

מכל מקום, כפי הבנת הב"י ברמב"ם כך היא גם פסיקתו בשו"ע (אה"ע סימן קכט סעיף א), שהביא את לשונו של הרמב"ם, ש"אם כתב חניכתו וחניכתה כשר", ומסתימת דבריו משמע שהוא הדין אם כתב שם משפחתו. ולפי"ז יש לתמוה אף עליו, מדוע לא ציין לג' דורות? כמו כן, לא ראיתי מי שדייק בדעת השו"ע שאף אם כתב שם משפחתו לבד סגי, וכל נושאי הכלים איירי רק באופן של החניכה הראשונה המופיעה בראשונים, היינו חניכת לוי של עצמו, ואף זה צ"ע.

כאן המקום להעיר שבספר אהלי שם (כלל ז, שם יוסף ס"ק ו' וס"ק נא) כותב ליישב קושיית הב"י מדוע השמיט הרמב"ם חניכת ג' דורות, וז"ל:

"ונראה לפענ"ד כי הרמב"ם ז"ל מפרש חניכתו וחניכתה דמתני' היינו שם כינוי של האיש ושל האשה בעצמן וכ"כ בפירוש המשניות וז"ל חניכתו וחניכתה, כינוי, ר"ל כינוי האיש המגרש וכינוי האשה המתגרשת עכ"ל. ותנא דברייתא דמיירי בחניכת אבות פליג אמתני' דמתני' לא מכשרה אלא בחניכתו וחניכתה דוקא ולא בחניכת אבות ופסק כמתני'."

ושם (ס"ק נא, סוד"ה ועוד י"ל) ביאר שכך היא אף שיטת השו"ע והרמ"א, שאף הם השמיטו דין חניכת אבות.

¹ נעיר שיסוד זה שאמרנו – שדין מוכח בתוכו אינו דין בחתימת העדים אלא חיסרון בתנאי הגט ויותר מתאים לדיני שטרות, ולדעת ר"א אין זה חיסרון בגט עצמו שכן הזיהוי יהיה ע"י עדי מסירה וחיסרון זה בא על פתרונו, ולר"מ לא סגי בזה כיון שלר"מ עדי חתימה כרתי ועל כן צריך עניין זה להיות ברור בשטר עצמו – לכאורה, נקודה זו נסותרת מדברי הקצוה"ח (סימן מב ס"ק א) שביאר שבדין שטר דאתי לאיזדיופי עיקר הפסול שלו הוא משום שאינו מוכח בתוכו, ולדעת ר"מ בעינינו מוכח מתוכו ועל כן השטר פסול. והרי בדין אתי לאיזדיופי מצינו בראשונים שאף בזה שייך העיקרון של מזויף מתוכו, וכפי המבואר במרדכי (סוף פרק ב דגיטין) ומביאו הגט פשוט (סימן קכד ס"ק ג), ועוד ראשונים סוברים כן, יעויין במגיד משנה (הלכות גירושין פרק ד הלכה יח), ולדברי הקצוה"ח נצטרך לומר שאף בפסול של מוכח בתוכו נאמר דין מזויף בתוכו?

אולם על נקודה זו נעיר שלדברי הנתיבות (סימן מב ס"ק א) הפסול של נכתב ע"י דבר שיכול להזדייף הוי כאילו אין כלל עדי חתימה ולא הוי פסול של אינו מוכח בתוכו, עיי"ש ובמש"ב. ואכן יעויין בריטב"א (גיטין דף כב ע"א) שכתב שבפסול של אתי לאיזדיופי שכשר אליבא דר"א הוא רק כשאין עדי חתימה, אולם אם יש עדי חתימה אמרנו מזויף בתוכו, עיי"ש, ואילו הריטב"א גופיה (גיטין כד ע"ב) מבאר שאף ר"מ מכשיר בשני יב"ש בעיר אחת ומבלי סימן להיכרא, הרי שלא הצריך מוכח בתוכו אף אליבא דר"מ. וכן כותב הר"ן שמביאו הב"ש, שהבאתי בפנים. הרי על כרחך שהפסול באתי לאיזדיופי שונה הוא. יעויין בחזו"א (אה"ע"ז סימן פז אות ו) שהביא את דברי הריטב"א, ומבאר בגדר הדברים כך: לאחר שהביא שר"מ יפסול בנכתב על דברי שיכול להזדייף אף אם יבואו עדי מסירה ויאמרו שאין זיוף, ולריטב"א נאמר כן אף לדעת ר"א, ואיך התיישבו הדברים עם דברי הריטב"א שמכריע שאין פסול של מוכח בתוכו לר"מ? כותב החזו"א, וז"ל:

"ונראה דאף לדעת הרמב"ן שהביאו הר"ן והריטב"א בר"פ כל הגט דלמסקנא בב' יב"ש בעיר אחת מהני ע"מ אף לר"מ, מ"מ הכא גרע טפי דאין ע"ח מועילין כלום כיון שהוא על דבר שיכול להזדייף ואין יתרון בחתימתן כלום מאילו לא חתמו, אבל התם בב' יב"ש כשמתברר שהעדים לא חתמו ליב"ש אחר, או שנתברר ששטר זה היה ביד בעלה, חשיב השטר ראייה על הגירושין, והלכך אף הר"ן והריטב"א סתמו בכאן כדברי תוס' דלר"מ פסול בכתב שיכול להזדייף אף בע"מ אע"ג דבב' יב"ש בעיר כתבו דמהני ע"מ אף לר"מ."

הרי לנו שדברינו המובאים למעלה מתיישבים היטב עם דברי החזו"א, אלא שעל דברי הריטב"א (גיטין דף יא) שחידש שאם חתמו עכו"ם בשטר ניתן להכשיר ע"י עדי מסירה יש להקשות, שכן הוי מזויף מתוכו, וכן הקשה החזו"א (פז אות לח), עיי"ש, ואין כאן המקום להאריך בעניין זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. הזכרת שם משפחה בהלכה

גדר זה לגבי איזכור שם משפחה בגיטין נשאל עליו בשו"ת תרומת הדשן (סימן רלה), וז"ל:

"אחד נקרא ראובן רייזהפ"ו או שמעון פטוי"ך שהכינוי על ידי צורת גופו או אם הכינוי מצורת גופו, אבל סתם בני אדם לא קורין לו כלל בכינוי לבד אלא לעולם מזכירין שם המובהק עם הכינוי צריך למכתב כינויים הללו בגיטין או לאו?"

נעיר שישנו הברדל בין מה שראינו לעיל, שם משמע שלא מזכיר כלל שם העיקר והזכיר רק שם משפחה, שע"ז אמרינן שכשר, לבין דברי תרומת הדשן עוסקים במקרה בו הוזכר שם העיקר, ועדיין דן תרומת הדשן האם יש לציין אף שם משפחתו נוסף לשם העיקר.

ראשית מציין תרומת הדשן להבחנה בין חניכה בשם לויי של האיש עצמו (כמו צורת גופו הנ"ל) ובין חניכה רגילה של שם משפחה בה איירי הגמ' לפרש"י, וז"ל:

"ונוכל לומר לעולם דהואיל ומזכירין תדיר שם המובהק עם הכינוי לא חניכה מיקרי לענין גיטין, דטעמא מאי כותבין החניכה בגט כדי להכיר שזהו פלוני המגרש שלא יסברו שזה ראובן שכתוב בגט אין זה המגרש, כי רבים שקורים לו בחניכה אינם יודעים ששמו ראובן, וא"כ כל היכא שקורין תדירא שם המובהק עם הכינוי ליכא למיחש להכי."

מבאר לנו תרוה"ד שבחניכה רגילה יש כאלו שאינם יודעים כלל ששמו העיקרי ראובן, אלא מכירים רק החניכה, ומזה נולד הצורך לציין את שם החניכה נוסף לשם העיקר. אולם בשם לויי של האיש הנוסף לשמו העיקרי (ומסתבר שה"ה לענין שם משפחה בימינו), שכולם יודעים ששמו עיקרי הוא ראובן, ועל כן לא ניתן לטעות באיש זה שאינו ראובן, רק יש לדון האם לתוספת הזיהוי יש להוסיף אף את כינוי הלויי (או שם משפחתו), וזה נידון אחר, ומחמת כן אין צורך להוסיף שם משפחה. להלן נביא שיש שאכן שאלו מדוע לא חייב להוסיף שם משפחה לתוספת זיהוי לדעת ר"מ דבעינן מוכח מתוכו.

אולם הביא תרוה"ד הכרעת ביניים, שבמקום בו יש גויים רבים שקוראים רק בשם המשפחה, יש לרמוז לשם המשפחה ב"וכל שום", אף לשיטות שיש להשמיט "וכל שום". וכך הוא לשונו:

"אפס בהא מספקא לי דהרבה פעמים מצוי בחניכה כה"ג דהיהודים מזכירין שם המובהק עם החניכה, אבל רוב הנכרים מזכירין לקרותו בחניכה לבדו, ובאשירי פ' השולח משמע בהדיא דתליא מילתא נמי בקריאת הנכרים דכתב וז"ל: והעולם נהגו כה"ג לפי שנהגו הנכרים באשכנז"ז שקוראין ליהודים בחניכה הקרובים ללשון עברי ואין ראוי לכתוב על אותה חניכה דמיתקרי, לכך נהגו לכתוב וכל שום וחניכה דאית ליה שמלת זאת כוללת הכל עכ"ל. לכך נראה דבכל כה"ג או חניכת המשפחה כגון שטוי"ם גאנ"ז אפי" במקומות שלא נהגו לכתוב וכל שום וחניכה, בכה"ג יכתבו וכל שום וחניכה כדכתב אשירי לעיל שמלת זאת כוללת הכל."

יעויין בגט פשוט (ס"ק ט) לגבי הזכרת וכל שום לדעת הרמ"א.

מנגד, מהב"י משמע שיש להזכיר שם משפחה, ועיקר חידושו של הב"י הוא שלא ניתן להזכיר שם משפחה באיזכור של דמתקרי, אלא יש לכתוב המכונה, שכן שם משפחה אינו משמש כשם עצם אלא ככינוי, וככזה יותר מתאים לכתוב על זה מכונה. וז"ל הבית יוסף (אבן העזר סימן קכט):

"ולדעת זו שכותבין שמות המשתנין מעברי ללעז כותבין דמתקרי ולא המכונה וכדכתב מהרי"ק דמכונה משמע שאינו השם וכן נראה גם מדברי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הקונדריסים שכתבו לסברא ראשונה דלא יכתוב חיים דמתקרי ביבנ"ט משמע דאם איתא דהוה כתבין ליה דמתקרי הוה ליה למיכתב ולא המכונה והיינו כשאינו כינוי המשפחה אבל כשהוא כינוי משפחה נ"ל דלכולי עלמא כתבין ליה וכותבין המכונה כמו שכתבתי למעלה.

כך למד מדבריו הגט פשוט (ס"ק פ), וז"ל:

"ומדברי מרן הב"י יראה דיש לכתוב כינוי משפח' דשקיל וטרי דיכתבו המכונה בכינוי משפחה בין שהיה בלשון עברי בין שהיה בלשון לעז. וכ"כ מרן לקמן סי"ז."

וכך למד מדבריו הרמ"א בדרכי משה. אולם, לדינא חולק עליו, ומסיק על פי סדר הגט למהר"י מרגליות (סעיף כט) שאין להזכיר כלל שם משפחה, וז"ל:

"בסדר גיטין שלנו (סי' כט ס"א) כתב בשם הרבה גדולים דאין לכתוב שם הכינוי של משפחה כלל כגון גנש קץ שליכר וכדומה. וכן אנו נוהגין וכן ראוי לנהוג משום שכתב בסדר גיטין סימן ל"ט (ס"א) על גט אחד שהיה כתוב בו חיים המכונה גנש שהוא כינוי משפחה ואמר ה"ר ז"ק שהגט אינו כשר כי על שם משפחה כותבים החינוך ולא המכונה כי מכונה משמע לשון יחיד וחינוך על כל המשפחה כמו שפירש רש"י פרק המגרש (פז: ד"ה חניכתו)."

מדברי סדר הגט הללו דוחה הרמ"א אף את הצעת הפשרה של תרוה"ד שכתב לכלול זאת ב"וכל שום", וז"ל:

"ובתרומת הדשן סימן רל"ה משמע דיש לכתוב וכל שום וחניכא אף במקום דלא נהיגין לכתוב כן בשאר גיטין, לכן נראה שאין לכתוב כלום מכינוי המשפחה להוציא נפשיה מספיקא ויש לעשות כדברי בעל סדר הגט שכתב סתם שלא לכתבו כלל ואילו היתה דעתו לכתוב שום וחניכא היה מפרש. כן נראה לי."

בסדר הגט למהר"ל צינץ (קונטרס השמות אות ו ס"ק קעה) מבאר מדוע מיאן הרמ"א אף בדברי תרוה"ד, מפני שההרגל לכתוב בגט מומר וכל שום ולרמוז על שם גיותו. ולכן, אם יזכירו זאת יראה כנגאי למגרש, ועוד יבואו לטעות בו שהוא מומר, ועל כן כתבין עיקר השם לבדו וסגי בהכי ולא גרע מחניכה שהכל קוראים בה.

וכפי שהעלה בדרכי משה, כך פוסק הרמ"א בהגהתו לשו"ע (אה"ע סימן קכט סעיף טז), וז"ל:

"וכל שם כינוי שאינו נקרא בכינוי ההוא לבד, אלא קורין אותו עם עיקר השם, אין צריך לכתוב הכינוי (ת"ה סימן רל"ה). אבל אם העובדי כוכבים קורין אותו בכינוי לחוד, אף על פי שאין ישראל קורין אותו כן, י"א דכותבין: וכל שום וחניכה, אף על פי שבשאר גיטין אין כותבין כן. וכן בכינוי משפחה (שם). ולי נראה דאין לכתוב לכינוי כלל, כמו שנוהגין בכינוי משפחה."

דברי סדר הגט והרמ"א התקבלו להלכה, וכן נקטו הים של שלמה (גיטין פ"ד סי' טו), סדר הגט למהר"י מינץ (סימן מה), סדר הגט למהר"ם יוזפש (אות יט), דבר שמואל אבוהב (סי' שעא אות ג), אהלי שם (כלל ז סעיף כד), מזבח אדמה (ליקוטים דף מז), לב שלמה (סימן מז), בתי כהונה (ח"ג סימן לז), ועוד. וכן מעיד הרב גט פשוט (סימן קכט ס"ק פ וס"ק צא), עיי"ש שלא נוהגים להזכיר שם משפחה בגיטין.

יעויין בשו"ת חלקת יעקב (אבן העזר סימן צו) שכתב לישב מנהג העולם מדוע משמיטים שם משפחה בגט, ובפרט לדעת הב"ש (סימן קכט ס"ק כד) לחוש לדעת ר"מ דבעינן מוכח בתוכו בגט, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אכן לפע"ד ליישב קצת מנהג העולם, דכוונה של מוכיח מתוכו אין פירושו שצריך שיהי' ניכר ונתפרסם בשם זה הנכתב בגט, דהרי אנו כותבין גיטין לאיש ואשה הבאין ממרחקים ואין מי שיכיר אותן בהעיר שנכתב הגט, ולא נתפרסם שמם לשום אחד מהעיר, וזה מעשים בכל יום. עי' ב"מ ט"ו ב' וכ"מ בש"ס שהגמרא מביא ראייה ממעשים בכל יום, ועכ"ח מוכח מתוכו הכוונה שאחר שיחקרו על הדבר יהי' מוכח שגט זה נכתב לשם איש זה ואשה זו, וכן נראה גם מלשון התוס' גיטין כ"ד ב' ד"ה בעדי וז"ל לר"מ בעינן שיהא מוכח מתוך החתימה שנכתב לשם זה האיש ואשה זו וכו', והפירסום שיהא ניכר לכל מי הם אינו עיקר כלל, רק צריכין לכתוב שם כזה בגט, שיורה על איש הלזה ואשה הלזה, ואף שלא ניכר ולא נתפרסם כלל שמם בכל העיר, מ"מ אם לאחר החקירה יתוודע ששם הלזה הנכתב בגט יורה רק על איש הלזה ואשה הלזה ולא נודע לנו כלל איש אחר בשם הלזה, זה מקרי מוכח מתוכו, ועי' תוס' גיטין הנ"ל ובתוס' ב"מ י"ח ד"ה חיישינן דאף לר"ה דחייש לשני יוב"ש בנפל, מ"מ כל זמן שלא נפל כיון שלא הוחזקו מקרי שפיר מוכח מתוכו, וא"כ למנהגנו שכותבין כל הכינויים של הבעל והאשה עם שמות וכינויים של אבותם אף שאינם ניכרים ונתפרסמו לשום אחד במקום הכתיבה, מ"מ לאחר החקירה יתוודע ששמות הללו יורו רק על האיש והאשה הללו וקשה למצא עוד איש אחר שיהי' לו ג"כ שמות וכינויים לו ולאביו וגם שיהי' לו אשה כזו עם שמות וכינויים לה ולאבי', וזה כמעט מן הנמנע ועכ"פ לא החזקו. ואם כן אף שלא נתפרסמו וניכרו במקום הכתיבה מקרי שפיר מוכח מתוכו שהגט נכתב רק לשם ולא לשם אחרים - וכיון שבאנו לזה דמקרי מוכח מתוכו אף בלי שם המשפחה ואף שלא נתפרסם בלי שם המשפחה, מ"מ מקרי מוכח מתוכו וכנ"ל, לא כתבין כלל שם המשפחה, ואף על גב דאנו כותבין כל הכינויים בגט ואף שם וכינוי הלועזין ואם כן מדוע אין כותבין גם שם הלועזי הלזה כיון דנעשה כבר לשם עצמי, וכקושיא הנ"ל, די"ל כיון דעיקר השמות אנו כותבין, רק אנו מחסרין כינוי אחד, אף דלכתחילה אנו מדקדקין לכתוב כל השמות, מ"מ דבדיעבד ודאי כשר כשכותבין עיקר השם ומחסרין לכינוי אחד, אין אנו מדקדקין לכתבו אף לכתחילה כיון דאף האשה יש לה כינוי זה וא"כ נצטרך לכתוב גם אצל האשה כינוי זה, שם משפחתו של הבעל, ותיכף כשתנשא לבעל אחר, ישתנה שם משפחתה לשם אחר, ובגט יהי' נכתב שם כינוי אחר, וכיון דהגט כשר בלאו הכי, ומקרי מוכח מתוכו, מחסרין אנו שם כינוי אחד, שלא לעשות נגד הרמ"א כיון שיצא מפיו, וגם כאמור שנצטרך לכתוב שם זה גם אצל האשה ואח"כ ישתנה שמה לשם אחר, כנ"ל להמליץ על מנהג העולם."

ועיין עוד מה שכתב הראש"ל הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ו אבן העזר סימן ג) על שם משפחה שמוכח מתוכו, ועל בסיס זה כתב להתיר זיהוי חללים על בסיס דיסקית שנמצא בה כינוי משפחה.

ג. ניתוח הסיבות במניעת הכתיבה של שם משפחה

דברי החלקת יעקב באו לבאר לן מדוע סגי רק בשמו ושם אביו, אולם לא התבאר לנו, ואכן יש לתהות בהלכה זו, מדוע יש להימנע מכתבת שמות משפחה?

המגמה בבירור שאלה זו הינה כדי להבין לעומק את משמעות שם משפחה כפי שהובא בפוסקים, ומתי יש איפוא החובה להזכיר שם משפחה, על אף המניעה הכללית הקיימת מלהזכיר שם משפחה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

1. טעם ראשון: על פי תרוה"ד

תמיהה זו העלה הרב גט פשוט (סימן קכט ס"ק פ) וכתב מספר טעמים. נבחן את הטעמים, וז"ל:

"ואפשר דטעמא דאין כותבין כינוי משפחה משום דברוב בני אדם מזכירין שם המובהק עם הכינוי. ובכה"ג לאו חניכה מיקרי דטעמא דכותבין החניכה בגט כדי להכיר שזהו פ' המגרש, שלא יסברו שזה ראובן שכתוב בגט אין זה המגרש כי רבים שקורין לו בחניכה אינם יודעין ששמו הוא ראובן. ואם כן כל היכא שקורין תדיר שם המובהק עם הכינוי ליכא למיחש להכי. ועיין בת"ה סי' רל"ה ועיין מ"ש מור"ם סוף סעיף זה."

נימוק זה להשמטת שם משפחה מקורו מדברי תרומת הדשן שהבאנו לעיל, ועיקרו בא לומר שכל הסיבה לאיזכור החניכה הוא מחמת זה שיש שמכירים בחניכה ולא בעיקר שמו והם מזהים אותו רק על פי שם החניכה, מה שלא נכון לומר לשם משפחה שמכירים אותו על פי שמו הפרטי, ואם כן איפוא אין סיבה להזכיר גם את שם המשפחה. אולם, אין בסיבה זו כדי לענות על שאלתינו, מהי הסיבה להשמטת שם משפחה? הוא רק עונה לשאלה האם ישנה סיבה חיובית לאיזכור שם המשפחה. ואכן, כאשר ישנם גויים שקוראים לו רק על פי שם המשפחה, ולגביהם יתכן ולא יזהו אותו על פי שמו הפרטי, ואז נוצר צורך לכתוב שם המשפחה וכפי אותה דוגמא שהביא תורה"ד לגבי חניכה, ע"ז עונה תרוה"ד שכדי לצאת ידי אלה ירמוז ב"וכל שום".

אולם, על סיומת זו של תרוה"ד שקיבלה הרמ"א, ואף השמיט הרמז של "וכל שום", יש להקשות ממה שמצינו בדברי הרמ"א (שם סעיף יד) שפוסק שאם אדם נקרא בפי ישראל בשם אחד, ובפי עובדי כוכבים בשם אחר, כותבין שם ישראל דמתקרי על שם עובדי כוכבים, ומקור הדברים במ"מ (פרק ג' הלכה יג) בשם הרמב"ן. ומסיים הרמ"א: "אבל אם ענינם כמעט אחד, אין כותבין רק שם ישראל, כמו שנתבאר לעיל סימן קכ"ח סעיף ג' לענין הנהרות".

ואכן מצאתי שהקשה זאת בגט פשוט (סימן קכט ס"ק פ), וז"ל:

"יש מקשים על זה ממה שכתב מור"ם לעיל סעיף י"ד אם נקרא בפי ישראל בשם אחד ובפי גוים בשם אחר כותבין שם ישראל, דמתקרי על שם גוים. ויראה דהתם איירי באדם דיש לו שני שמות גמורים, ושניהם הם שם העצם אחד בפי ישראל ואחד בפי גוים. א"נ דשם העצם שלו משתנה בין גוים לישראל. אבל הכא איירי דאין לו רק שם העצם א' וכינוי עמו. דהיהודים קרו ליה שם המובהק עם הכינוי והגוים קרו ליה בכינוי לחד. בכה"ג סבירא ליה למור"ם ז"ל דאין צריך לכתוב הכינוי ולא וכל שום לרמוז על הכינוי. לאפוקי מהרב בעל תה"ד ז"ל דמצריך לכתוב וכל שום לרמוז הכינוי. וכ"כ לעיל ס"ק ס"ו בשם ס' מנהיר עיני חכמים סימן ק"ב יע"ש."

נראה לבאר ישוב זה ולומר בכוונתו, כיון שהישראל קוראים אותו גם בשם העיקר וגם בשם המשפחה, אזי מה שקוראים אותו הגויים בשם המשפחה הוי ככינוי בלבד, ונוסף לזה שרק גויים קוראים לו בשם המשפחה לבד, ובהצטרף שני סיבות אלו לא צריך לכתוב שם המשפחה. נמצא לפי"ז שישנם שני חסרונות בזה: הראשון, שהוא רק כינוי ולא שם עיקר. והשני, שנקרא רק אצל הגויים, ולא אצל הישראל.

ועיין במחצית השקל (סימן קכט ס"ק כה) מה שתהה על דברי ההגה בסעיף יד, והוכיח מדברי הרמב"ן שרק אם גם הישראל וגם הגויים קוראים בשם השני, כי אז יש לכותבו בדמתקרי. אולם, אם רק הגויים קוראים בשם השני, אין לכותבו כלל. אולם, אף הוא הודה שמהרב המגיד ומהרמ"א לא משמע כן. למעשה, בספר אהלי שם (כלל ב ס"ק כ) כתב שאם לא כתב כלל שם זה שקוראים בו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העכו"ם, הגט כשר, וכן משמע בסדר הגט למהר"ם (סעיף יט), ויעויין שם בברכת המים (ס"ק לה) שנתן לזה גדר של שם טפל.

בגדר זה של נקרא ע"י גויים יעויין בגט מקושר (לר"י נבון) (ס"ק סד), מכתב מאליהו (שער ד סי' כ), אהלי שם (כלל ב ס"ק כ ובכלל שביעי ס"ק נא) ובגט מסודר (שער ב סי' ד חקור דבר ס"ק י).

ולפי זה יתכן ואם יקראו לו רבים מישראל רק בשם המשפחה, נוסף לאלו הקוראים לו רק בשם העיקר, הרי שיש לבחון מציאות בה נצטרך לכתוב אף שם זה בדמתקרי. להלן יבואר מקרה בו רובם או כולם קוראים רק בשם משפחה.

נעיר שמדברי הרמ"א מבואר הדבר להדיא, שנתן לשם משפחה גדר של כינוי ולא שם עצמי, ועל כן מסיק שלא צריך להזכיר כינויים, וכפי עיקר הדין, וכך פוסק השו"ע לעיל מינה (סעיף טו), וז"ל:

"מי שיש לו שני שמות, והשם השני יוצא מהשם הראשון בשם הנערות, כגון יצחק חקין, אהרן ארנין, וכיוצא בזה, אין צריך לכתוב שם הנערות כלל, אלא אם כן יש אחר ששמו יצחק או אהרן. הגה: והוא הדין ליעקב יעקל (פסקי מהרא"י סימן קו'), פרץ פרצין (ב"י). ונראה דהוא הדין אברהם אברלן, וכיוצא בזה. מיהו אם רוצה לכתוב אינו מזיק."

וכבר הארכתי במקום אחר על הצורך כיום להזכיר אף כינויים ועל חילוקי הדינים בזה, ואכמ"ל.

ומכך מסיק הרמ"א בסעיף לאחר מכן (סעיף טז), וז"ל:

"וכל כינוי משפחה אין לכתבו כלל, בין שהוא לשון עברי או לעז (סדר גיטין)."

הגדרת שם משפחה ככינוי פשוט הוא בדברי הרמ"א. כך גם למד בט"ז, שכן על ההלכה הנזכרת שאין להזכיר כינוי משפחה הקשה הט"ז מסוף הסעיף בדברי הרמ"א, שם פוסק הרמ"א שאין לכתוב לכינוי כלל, כמו שנוהגין בכינוי משפחה. ושואל ע"ז הט"ז (ס"ק כד), וז"ל:

"תמוה לי הלא מסיק בסמוך דאף כינוי עצמו אין כותבין כלל."

הרי לנו מדברי הט"ז שהגדיר ששם משפחה דינו ככל שם כינוי, ומכח זה קושייתו על הרמ"א שאם כתב שאין לכתוב שם כינוי, מדוע כותב דגש מיוחד שלא לכתוב כינוי משפחה?

אולם, לולי דברי הט"ז היה מקום לומר שבכינוי משפחה ישנו חיסרון גדול יותר, ומה שכתב שלא לכתוב כינוי - אין הכוונה לכינוי רגיל, אלא לזה הדומה לשם משפחה, שכינוי זה אינו יחודי לשמו הפרטי אלא לכל המשפחה, וכפי שנכתוב להלן בטעמו של הלבוש. בזה יש ליישב מדוע בסעיף טו כותב הרמ"א שיכול לכתוב כינוי, ואין באיזכור זה היזק, ואילו בסעיף לאחר מכן כותב שאין לכתוב כינוי, ולדברינו מיושבים הדברים.

להלן נוכיח שגדר זה של שם משפחה ככינוי מתאים לגדרים בהן יש לכתוב כינוי אף לדעת מרן.

2. טעם שני: דמתקרי או המכונה

סיבה נוספת מביא הגט פשוט שם וממנה משמע שאכן ישנה מניעה לכתוב שם משפחה, וז"ל:

"א"נ אפשר דטעמא דלא נהגו לכתוב כינוי משפחה משום דיש פוס' דמשמע מדבריהם דכשהכינוי משפחה בלשון לעז כותבין המכונה. וכשהוא בלשון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הקדש כותבין דמתקרי. וזהו דעת מור"ם. וי"א דכל חניכה כותבין המכונה בין שהיא בלשון עברי בין בלשון לעז וזהו דעת מרן. ומחמת ספיקא זו אם נכתוב המכונה או דמתקרי נמנעו מלכתוב שם כינוי משפחה. וכן נראה מתוך תשובת מור"ם סימן פ"ד דף קס"ו ע"ג יע"ש.

יעויין בספר גט מקושר למהר"י בולה (סימן נג אות טז) שהביא טעם זה ותמה עליו, מאחר וכבר הוקבעה ההלכה בצורה בה יש לכתוב כינויים לדעת הקהילות השונות: לבני אשכנז לכתוב המכונה, ולבני ספרד לכתוב דמתקרי. על כן דחה קביעה זו של הגט פשוט, ובזה יש לדחות אף את טעמו הנוסף של הגט פשוט שכתב כך.

3. טעם שלישי: היכולת לטעות בצורת הכתיבה של שם משפחה

ממשיך הגט פשוט ומוסיף טעם, וז"ל :

"ועוד נ"ל דטעמא משום דיש כמה שמות במשפחות דאין אדם בקי בהן ובשמותיהן, ואיכא למיחש שמא לא יכתוב שם כינוי המשפחה כמשפטו, ויהיה בזה שינוי השם דמבטל הגט. לכן נמנעו מלכתוב כל שם כינוי משפחה כי אם פב"פ בלבד, דרוב השמות הם ידועים ואין אדם מצוי לטעות בהם."

טעמים אלו לא מובנים די הצורך, שכן ישנו שימוש נרחב בשמות משפחה ומשתמשים בהם בכתב, וכל מה שצריך לעשות להעלותם על הכתב כפי שמבטאים אותם.

4. טעם רביעי: משפחה הוא שם כולל לכל בני המשפחה ואינו ייחודי למגרש (בשם הלבוש)

טעם נוסף מובא בגט פשוט בשם הלבוש, ולטעם זה כיוונו רבים, וכך המשיך לשונו של הג"פ:

"והרב בעל הלבוש כתב דטעמא דאין כותבין כינוי משפחה משום דס"ל שאין שם כינוי משפחה מפרסם להמגרש שהרי כל משפחתו קרוים כן עכ"ל."

יעויין ביש"ש (גיטין פ"ד סימן טו) שאף הוא כתב טעם זה, וכן כתבו בסדר הגט למהר"י מינץ (אות מה). ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאה"ע ס"ס יח) הביא דברי הנודע ביהודה קמא (חאה"ע סו"ס מב) דס"ל דכינוי שם משפחה לא מהני כיון שכל המשפחה נקראים כן.

בביאור טעמו של הלבוש כתב בשו"ת מהר"ם שיק (אבן העזר סימן קיב), וז"ל :

"ולי נראה לבאר דברי הלבוש שהביא שם ולפי ענ"ד אדרבה בזה"ז דנוהגין מחדש לקרוא לאדם שם משפחה מוכן יותר הטעם שאין כותבין שם המשפחה. והוא דהנה יש שם עצם פרטי ושם עצם כללי. שם התואר ושם המשפחה אינו שם העצם פרטי להמגרש אלא שם כללי לכל המשפחה. ולעניני חול מקצרין העולם וקורין אותו בשם המשפחה וסגי להו בהכי להכירו אם אין שם שנים מאותו משפחה. ואם יש שם באמת שנים בשם המשפחה קורין בשם העצם הפרטי ג"כ. והנה ידוע דבגט צריך שיהי' מוכח מתוכו לר"מ לעיכובא ואנן חוששינן לכתחילה לדברי ר"מ."

אף טעם זה קשה הוא בעיני, שכן כל מה שבא לבאר שאין בכתבתו לבד משום מוכח בתוכו, כיון שאין הוא מורה על המגרש עצמו מאחר ויש עוד במשפחתו שקרויים בשם משפחה זה, וחיישינן לדעת ר"מ דבעינן מוכח מתוכו. אולם, אם נצרף לזה שמו העיקרי, מה חשש יש בזה, ולהיפך מוסיף הוא עוד למוכח מתוכו, וכפי שהביא לעיל בחלקת יעקב.

וכן ראיתי שכתב הרב מראה יחזקאל (סימן עה) על דברי הב"י שהבאנו לגבי חניכת משפחה, וז"ל :

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וגדולה מזו היה מקום לומר בנידון דידן שאפילו אם חניכה זו מוחזקת אצלם יותר מג' דורות כשרה בגט משום דהוי כחניכה עצמו, דהנה הב"י [סימן קכ"ט ד"ה וכן בחניכה וכו'] הקשה דמ"ש דאמר [בגמ' גיטין פח. חניכת אבות בגיטין] עד ג' דורות, הא טפי עדיף אם אתחזק אצלם יותר שם זה, ותירץ דכיון דלא הוזכר שמו רק החניכה לבדה אם מרוחקין הרבה אינו ידוע שהוא בן אותו ראש המשפחה, והנה כל זה הוא רק כשאינו מזכיר בהגט רק חניכה לבדה דאז חיישינן דבמקום בני המשפחה לא היה ניכר, אבל בנידון דידן דמזכירין בהגט עיקר שמו של מקום נתינה ואין כאן שום חשש לעז שאר מקומות רק של מקום כתיבה, וכאן במקום כתיבה אין שום קרוב וגואל ממשפחה זו וגם אין אדם אחר כאן הנקרא בחניכה זו, וא"כ במקום זה הוי כחניכת שם לוי שלו שהוזכר במתני' [שם כתב חניכתו וחניכתה כשר] דאינו תלוי בדורות כיון דבאמת נקרא בפי הבריות בחניכה זו כמ"ש לעיל."

5. טעם חמישי: ספק בכתיבת שם המשפחה האם בנפרד או בצמוד לשם

ובגט מקושר בולה (סימן נג אות טז) העלה שישינו ספק אחר באופן הכתיבה של שמות משפחה, והוא אשר גורם לדין השמטת שמות משפחה, וז"ל:

"אפשר שנסתפקו אם יכתבו השם עם הכינוי משפחה בלא דמתקרי ובלא המכונה, כיון שאינו נקרא בכינוי לבד לשום אדם, ולא דמי לחניכת עצמו שקוראים לו בחניכה לבד, אבל חניכת משפחה אין קוראין לו בה לבד אלא עם עקר השם, כמו יוסף קמחי, שכן קורין לו כשמדברים בני אדם עליו וכן קורין לו לס"ת, או דילמא כיון שאין קורין לו בפניו עם הכינוי אין לכותבו עם השם יחד בלא המכונה."

יעויין בעטרת דבורה (ח"א סימן 10) שהביא באריכות התכתבות עניפה בין החזו"א לרב יעקב קלמס, מופיע בספר אבני חשן להג"ר יצחק זלברשטיין (ח"ג עמוד תקכח) בשאלה זו, עיי"ש.

טעם זה יועיל למציאות בה, כפי המתואר בדבריו, יש שקוראין לו בשניהם יחדיו. אולם, אם יקראו לו רבים בשם המשפחה לבד, או יותר מזה – אם נקרא רק בשם המשפחה, הרי לא גרע מחניכת עצמו שיש לכותבו.

הרי לנו שמסקירת כלל השיטות העוסקות במניעה לכתוב שם המשפחה, לא מצאנו מנוח באף שיטה לבדה כדי להשמיט שם משפחה. אולם לענ"ד הדבר הפשוט הוא, וכפי שראינו, שהיתרון לכתוב שמות משפחה הוא לא גדול, ולכל היותר כאל שם כינוי, ואילו החסרונות והספקות הקיימים בכתיבתו יכולות לגרום פיסול, ולמול אלו עדיפה טפי להשמיט שם משפחה.

יעויין בשו"ת הרמ"א (סימן פד) שכתב:

"וכינוי משפחה לא לכתוב כלל מאחר שנסתפקו בו בתראי איך לכתוב, ולכן כתב בעל מסדר תיקון גיטין שלא לכתבו כלל."

ד. כתיבת שם משפחה כסימן בשני יב"ש בעיר אחת

אולם, כך הוא אם אכן אנו "מפסידים" את הבירור הנוסף ע"י תוספת כתיבתו, ואין חיסרון נוסף, אבל אם ישנה סיבה עצמית לכתוב את שם המשפחה – כי זהו שימוש העיקרי בשמו, או בשני יב"ש, ששם צריך ליצור היכרא לדין מוכח בתוכו אליבא דר"מ – כי אז ודאי שאין סיבה להשמיטו.

ואכן כך כותב בסדר הגט למהר"י מינץ (סעיף מה) שבשני יב"ש יש להזכיר אף שם משפחה, והסכים עימו מהר"י וויל, הביאם הגט פשוט (ס"ק פ). עוד יעויין בשו"ת בית יוסף (דיני גיטין וגירושין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סימן ב) שהסתפק איך לכתוב שם אביו של אנוס שאינו יודע שם אביו, ומסיק שם: "ולרווחא דמילת' יכתוב שם כינויו ויעל' במקום שם אביו".

וכן מעיד הגט פשוט (שם):

"וכן ראיתי מעשה פה עה"ק ירושלים ת"ו דכתבו שם המגרש וכינויו. והכינוי היה כינוי משפחה וכתבו יוסף המכונה לופיס. ובגט אחר כתבו יוסף המכונה פינסו. ויראה לי דאם כינויו יהיה בלשון הקדש כגון קמחי יכתוב פ' המכונה קמחי כדעת מרן ז"ל."

וכן פוסק בשו"ת תשובה מאהבה (חלק א סימן נב אות ז), וז"ל:

"פעם אחת הי' פה שני יב"ש גם שמות דורות היו משולשים יוסף בן שמעון בן יעקב גם ארוך וגוץ לא היה בהו סימן ואמרת בזה יש לסמוך על שני גאונים מהר"י מיניץ בסד' הגט סימן מ"ה ומהר"י ווייל לכתוב חנוך המשפחה לסי' ובזה גם המ"ב בחדושי לאבן העזר סוף ספרו מודה והסכימו עמי הרבנים ב"ד מו"ש וכן נעשה הלכה למעשה."

והביא דבריו בספר אהלי שם (כלל ז ס"ק נו), עיי"ש, וכן פוסק בשו"ת חתם סופר (חלק ד אבן העזר ב) סימן לב).

לעיל הבאנו שהיחס שיש לתת לשם משפחה הוא כאל שם כינוי, ולפי"ז מתאימים הדברים להלכה זו, שכן מכריע השו"ע (הבאנו דבריו לעיל) שאין צורך להזכיר שם כינוי ובהזכרת שם העיקר סגי, ורק אם יש שני יוסף בן שמעון בעיר אחת אז יש להזכיר שם הכינוי. ולפי זה מתבקש הדבר שבשני יב"ש יש להזכיר שם משפחה, שכן היחס הוא כאל שם כינוי ממש.

הלכה זו הביאה את הגר"מ שטרנבוך בתשובות והנהגות (כרך א סימן תשפב) לתמוה כדלהלן:

"אני תמה על כל הגיטין אצלינו היום, שכותבים בעיירות גדולות בלי לציין שם המשפחה, והלוא בשני יוסף בן שמעון בעיר אחת לא מועיל לר"מ שצריך מוכח מתוכו בגט, ועיין ב"ש ק"א [לענ"ד הכוונה לסימן קל – א.ה.]. (ס"ק ד) שגם לדידך בעינן מוכח מתוכו לכתחילה.

ועכשיו הגע בעצמך בעיירות גדולות כמו תל אביב או ניו-יורק או לונדון או אפילו כאן ביוהנסבורג פשיטא שיש הרבה אנשים בשם "משה בן יצחק", והיאך מועיל הגט בשעה שלא מוכח מתוכו מי המגרש ומי המתגרשת, ושאלתי לכמה דיינים מובהקים ולא קבלתי תשובה ברורה בזה."

וכתב ליישב כך:

"ונראה שלר"מ דעדי חתימה כרתי צריך היכר מתוכו על מה ולמי חותמין. וכן פירשו התוס' בגיטין (כד ב) שלר"מ בעינן שיהא מוכח מתוך החתימה שנכתב לשם איש זה ואשה זו ע"ש, אבל לר"א יסוד החיוב הוא שצריך בגט ספירת דברים, והיינו, לכתוב בגט הנוסח כאילו אמר לאשה: אני פלוני מגרש את פלונית, וכיון דכשאדם מדבר עם חבירו קורא אותו בשמו וכינויו ולא בשם משפחתו, שנזכר רק במכתבים ותעודות, לא שייך לעיקר ספירת דברים דבעינן מה"ת בגט, וכמבואר בב"ש שם, וכיון דאנן קי"ל כר"א ורק לכתחילה צריך מוכח מתוכו, ובשני יוסף בן שמעון לר"א אין חיוב מדינא להוסיף להיכר ע"ז מה שלא שייך לספירות דברים אלא מנהגא בעלמא, ומאחר שלא נהגו לכתוב שם המשפחה כשהתחילו בשמות המשפחה, נראה היום לעז על גיטין ראשונים להוסיף כן, לכן נראה לקיים המנהג שלא לכתוב שם המשפחה ואין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לשנות וכן מבואר בד"מ, ורק בכתובה שאין הקפידא כ"כ על לעז יש מוסיפין היום את שם המשפחה.

ולפי זה, עיקר חיוב כתיבת השמות בגיטין לדידן דקיימא לן כר"א יסודו הוא רק כפי שקורין אותו לתורה או כפי שקורין זה את זה כשמדברים זה עם זה, ורק שם האב חשוב, שבשם פרטי לבד לא מוכיח מספיק וחסר בספירת דברים. אבל להוסיף גם היכר המשפחה אין חיוב, ולא נהגו להוסיף שם המשפחה, שלא שייך לספירת דברים, דלא נקרא שמו אלא לתעודות וכדומה וכמ"ש. ואף שלכתחילה צריך מוכח מתוכו כר"מ, כיון שבגיטין הראשונים לא נהגו כן גם אנו לא משנים בזה (מיהו לדעת אפרש דנאה ויאה הדבר להודיע לעדי מסירה את שם המשפחה להיכר), וצ"ב.

יש לדון בשוב הדברים, וכפי מה שנכתוב להלן על שני מגמות בשם המוזכר בגט. מכל מקום, תשובתו לא תועיל לנידון בו נקרא בפי הרוב בשם משפחתו, נמצא שכך היא אף דרך הפניה אליו בשם המשפחה, ובכ"ג ודאי יודה שיש לכתוב שם המשפחה. ולפי זה יהיה חייב בנידונו להזכיר שם משפחה בגט.

ה. כינוי משפחה הנחשב כשם העומד בפני עצמו

עוד נעיר שבנידון של הזכרת כינויים הסכים הרמ"א עם דברי השו"ע שאין להזכיר שם כינוי, אולם סייג הלכה זו רק בשם כינוי שאינו עומד בפני עצמו. ברם אם ישנו שם כינוי המשמש כשם בפני עצמו, הרי שישנו החיוב לכתוב אף שם הכינוי. וכך הוא לשונו של הרמ"א (אבן העזר סימן קכט סעי' טו): "מיהו כל קצור שם שהוא שם בפני עצמו, כמו אלחנן חנן, כותבין, כיוצא בזה".

בגדר עניין זה כתבתי במקום אחר ("כתיבת שם קיצור לאחד משני שמות בגט", פורסם בקרב הדיינים), וכך הוא הביאור: נראה מחילוק זה שעיקר העניין ביצחק חקין, לומר שחקין מעלה את השם יצחק וגורם שאינו שם שנשתקע, הוא בגין זה שכו"ע יודעים ששם חקין הוא קיצור של שם יצחק ולא יחשבו שאינו של יצחק המוזכר בגט. א"כ, בשם קיצור העומד בפני עצמו ואינו מחוייב שכלל הגיע משם עיקר, הרי שנולד הצורך לכותבו בפני עצמו ולא להסתפק בשם העיקר. ולפי"ז התחדשה לי שם הלכה, שאף כאשר שם זה העומד בפני עצמו משמש כשם קיצור, מכל מקום צריך להשמיט שם העיקר כשאינו נקרא כלל בשם זה, כיון שיבואו לטעות במגרש ולומר שאינו זה המוזכר בגט זה.

ואם כנים הדברים, במקרה שלנו שנקרא נחום בפי כל, ושם נחום הינו שם העומד בפני עצמו, ודרך לקוראו במקומות אחרים אף כשם עיקר, במקרה זה לדעת הרמ"א ודאי יש מקום לכתוב שם זה בדמתקרי. אולם, להשמיט לגמרי שם העריסה לא צריך, שכן הוא נקרא בשם עריסה מפי אחרות וכך נכתב בתעודת זהות, ואינו נקרא שם שנשתקע. ועל כן לעיקר השם יש להזכיר שם עריסה, ובדמתקרי יש להזכיר שם נחום, שזאת הפנייה המרכזית אליו, ובשם זה נקרא בפי כל, אף שהוא משמש כשם משפחה.

ו. הפוסלים בהזכיר שם משפחה בגט

לא אכחש שיש מהפוסקים שפוסלים במצב בו כתב שם משפחה, וכך הוא לשון ברכת המים (סדר הגט הראשון סי' יט ס"ק לח) שכתב:

"ולענין דיעבד אם כתב כינוי משפחה, נראה דבין אם כתב דמתקרי או המכונה יש לפסול, אפילו אם כבר הגיע הגט לידה שכן משמע בדרכי משה שכתב בשם סדר גיטין על גט אחד שהיה כתוב בו חיים המכונה גנ"ש שהוא כינוי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משפחה, ואמר הרז"ק שהגט אינו כשר, כי ע"ש המשפחה כותבים החינוך ולא המכונה, כי מכונה לשון יחיד וחינוך על כל המשפחה, ומשמע דכל שכן אם כתב דמתקרי הוא פסול אפילו אם הכינוי של המשפחה הוא עברי.".

מכח דברים אלו תמה בפת"ש על סדר הגט למהר"ם יוזפש (סי"ט ס"ק יב) מדוע נקטו הפוסקים שבשני יב"ש יש לכתוב שמות משפחה, וכן בנשתקע שמו העיקרי יש לכתוב שם משפחה, והרי הוא גט פסול.

יעויין בשו"ת חיים ושלום (ח"א סימן לא) שהביא מהר"י בכר שאף סבר שיש לפסול גט כזה הכתוב בו שם משפחה, ושם (סימן לב) דחה דבריו מכל וכל, וכתב שיש להכשיר גט שנכתב בו שם משפחה. יש להוכיח כן מכל הפוסקים שהבאנו לעיל שכתבו שבשני יב"ש יש לכתוב שם משפחה, וכן ממה שנביא להלן שרבים מהפוסקים כתבו שיש לכתוב כינוי משפחה בנקרא כן על פי רוב. וכן הביא להקת פוסקים שמכריעים כן בשו"ת יביע אומר (חלק ו - אבן העזר סימן יב), וכן הכריע בשו"ת תבואות שמ"ש לגרא"ש משאש (סימן קנג) וכתב שכך נהגו בעיר פאס.

ז. בנקרא על פי הרוב בשם משפחה

עד כה ראינו שאכן יש להימנע מכתובת שם משפחה, אולם בעת הצורך הרי שיש לעשות כן, וכמו שראינו לגבי שני יוסף בן שמעון. מעתה יש לשאול מה יהא הדין באדם ששמו העיקרי נקרא רק ממיעוט אנשים, ובשם משפחה מכנים אותו הרוב?

נדגיש שישנה הבחנה גדולה בין הדברים. בשני יב"ש השימוש בשם העיקר הוא רגיל, ורק כאמצעי לזיהוי נוסף בגט – על מנת שיהא מוכח בתוכו אף לדעת ר"מ – יש שהצריכו היכרא ע"י כתיבת שם משפחה. בזה ישנם החששות שהעלינו לעיל, שכן שם המשפחה הוא חניכה עצמית ואינה קשורה לשם עצמו, ואכן יש להתחבט בדרך כתיבתו, וכן ישנן החששות שהעלינו לעיל, ועדיין יש שהצריכו לצרפו לכתובת הגט. אולם, בנידון זה של נקרא על פי רוב בשם משפחה, כאן נקודת הספק שונה, והיא: מדוע לא ניתן להתייחס לשם המשפחה עצמו כשם עצמי שיש לכתובו בגט, ולכל הפחות לכינוי שהמנהג להזכיר בגט את כל הכינויים?

יעויין בספר גט מקושר [למהרא"ל צינץ] (כללי השמות אות ו ס"ק קעה) ומביאו בפת"ש (אבן העזר סימן קכט ס"ק מא), וז"ל:

"ע' בס' גט מקושר בכללי השמות אות ו' שכ' דאפי' אם נקרא רק בשם הכינוי כמו שמצוי במדינות אלו שיש לרוב שם כינוי כמו רוזין פייגין ורבים מעמי הארץ מפרסמין עצמן רק בשם זה אין לחוש לכתו' בגט שם זה מאחר שידוע לכל שאין זה עיקר שמו ואין עולה לס"ת רק בשם ישראל ואפילו חותם עצמו ג"כ בשם זה ידוע שאינו אלא בדרך כינוי וא"צ להמציא לכתו' כל שום בשביל זה כו' ע"ש."

מדברי הגט מקושר משמע שיש להימנע מכתובת כינוי משפחה אף אם נקרא על פי הרוב בשם משפחתו, ואפילו חותם עצמו בשם זה עדיין יש להימנע.

נימוקי הגט מקושר לכאורה שניים המה: הראשון, שידוע לכל שאין זה עיקר שמו. השני, שהוא עולה לתורה בשם העיקר.

נימוקו הראשון דומה לכינוי שאינו שם בפני עצמו וכולם יודעים שיש לו שם עיקר בפני עצמו, ועל כן יש לכתוב שם עיקר. סברא זו נמצאת בדברי המהרי"ק (שורש פו) ודן בה בארוכה בספר גט פשוט (סימן קכט ס"ק ד) ובספר אהלי שם (כלל ז ס"ק נא).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נימוקו השני של הגט מקושר קצת קשה, שכן שיטתו של הגט מקושר בגט מקושר [צינץ] על סדר הגט (אות יט ס"ק ד), הינה ששם עליה לתורה ואף שם חתימה הינה סיבה לכותבו, ואף להקדימו, אולם אין בזה כדי לפטור מלהזכיר שם שנקרא בו בדמתקרי. ואם הזכיר רק שם עליה לתורה גט זה פסול. ועל כרחך צריכים אנו לומר בכוונתו שישנו כאן נימוק אחד, והוא הנימוק הראשון, אולם כחיזוק לנימוק זה מבאר הגט מקושר שכולם יודעים שזהו שמו ממה שהוא עצמו עולה לתורה וכן חותם בשם העיקר שלו, ודו"ק בדבריו.

ואם כנים דברינו, נראה שבמקרה דנן, אף הוא יודה שיש לכתוב בגט שם המשפחה, שכן שם המשפחה 'נחום' הוא כשם רגיל שיש שנותנים אותו אף לשם עיקר, ובזה יש רבים שאינן יודעים ששם זה משמש כשם משפחה וסבורים ששם זה הוא עיקר שמו. בכה"ג נראה שודאי יש לכותבו, וכפי שנביא טיעון זה בדברי הרמ"א להלן.

מעבר לצורך לכתוב שם משפחה בכה"ג, נימוק זה אף משמש אותנו על אופן הכתיבה. שכן דברי מרן הב"י שכתב לכתוב על שם משפחה המכונה וכן דברי הרמ"א שהביא סדר הגט שהמניעה לכתוב שם משפחה היא מכיון שלא שייך לכתוב דמתקרי ואף לא המכונה, כי זה לא שם אלא חניכה וצריך לכתוב החנוך, עיי"ש. אך במקרה דנן אין זה שייך, כיון שזהו שמו, ועל כן גם אופן הכתיבה צריך להיות דמתקרי.

יעויין בספר אהלי שם (כלל ז ס"ק נא) שהסתפק טובא בהאי דינא, ובתחילה רצה לומר שניתן להזכיר שם משפחה, וכמו שמוכח מסדר הגט למהר"י מינץ בשני יב"ש שכתב לכתוב שם משפחה, וא"כ הוא הדין הכא. אולם הסיק (שם) שכיון שישנם לו קרובים הקוראים בשמו העיקרי, בזה סגי בעיקר השם בדיעבד ומבלי הכינוי, יעויין שם.

שאלה דומה ממש לנידוננו נשאל בשו"ת מהרש"ם (חלק א סימן פג), וזו תורפה:

"ובדבר שאלתו כדאקטר אחד שבא לגרש אשתו, ובשעת מילתו ניתן לו שם, אבל אין מי שיקרא אותן בגדלותן בשם זה, זולת בשם כינוי המשפחה, מרגלית. וחותרם כן על כל כתבי הרפואה. וכמעט אין מי שיודע את שמו העיקרי. ורק אם יעלו לתורה פעם א' בשנה, וג"ז אינו בכל שנה, קורים אותם בשם העיקרי, עכת"ד השאלה."

ולאחר שטורח המהרש"ם להוכיח ששם לידה אינו משתקע אם יש בו שימוש ואפילו מועט, ומגדיר שעליה לתורה אף אם נעשה בצורה נדירה של פעם או פעמים בשנה סגי בזה כדי להזכיר שם עיקר, מכל מקום מסיק שם, וז"ל:

"סוף דבר כי לענ"ד אם עולה לפעמים בשם משה, יש לכתוב משה דמתקרי מרגלית, או המכונה הורוויץ. ואם נקרא מב"ב [=מבני ביתו] מאריץ אף דבעלמא ב"ב לחוד אינם בכלל פורתא, היינו אם ע"פ רוב נקרא בשם עצם אחר, אבל בנ"ד ששם מרגלית הוא רק שם משפחה, ושם העצם נקרא ג"כ רק ע"צ [=על צד] המיעוט כשעולה לס"ת, א"כ לגבי מיעוט זה חשוב גם מיעוט קריאת ב"ב שפיר."

ונראה שפסיקה זו עוררה תמיהות, ועל כן ראה צורך להוסיף דברים בהשמטה, וז"ל:

"בדין אנשים הנקראים רק בשם כינוי המשפחה שהעליתי לכתוב גם שם המשפחה והבאתי כן מתשו' חיים שאל וג"פ ורמזתי לתשו' שערי צדק א"ע סי' צ"ב. ושם הביא מהדברי חיים שער שינוי השמות אות י"ב בסופו שפסק לכתוב בכה"ג ב' גיטין. ובגט שני יכתוב שם המשפחה בדמתקרי ובשער התשובות סי' שכ"ז עוד בזה. והיכי דהגט ע"י שליח דא"א לעשות ב' גיטין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש לכתוב גט א' ויכתבו שם המשפחה בדמתקרי. ואם לא נקרא כלל בשם יהודית רק בשם המשפחה יכתבו אדלר דמתקרי מיכל. ועדיין צ"ע בזה אם להקדים שם המשפחה לשם יהודית אבל עכ"פ א"א להשמיט שם המשפחה עכת"ד. ויען שמעתי מפקפקים עמ"ש בפנים לכתוב בזה"ז שם המשפחה. ובאמת לא מלבי יצא הדבר הזה. והדבר ברור דמבלעדי שם המשפחה הרי לא נודע לו שם אחר כלל ולא הוי מוכח מתוכו מי הוא המגרש ואיך יוכשר הגט. ואף דהרמב"ן גיטין י"ט כתב דמדאורייתא א"צ שיהי' מוכח מתוכו בגט ורק מדרבנן כדמוכח בב"ב קס"ז ב'. מ"מ הרי עכ"פ מדרבנן בעינן מוכח מתוכו וליכא. וע' בס' אהלי שם כלל א' סק"א וסק"ב ושם בש"א אות ש' סק"ז.

דברי המהרש"ם הובאו בגט מסודר (שער חמישי סימן יב סעיף לא) ושם בחקור דבר (ס"ק כה) כתב, וז"ל:

"ונראה דהא דקאמר מהרש"ם שצריך לכתוב כינוי המשפחה הוא דוקא באיש שעולה לפעמים רחוקות כמו פעם אחת בשנה, דאז שם עליתו אע"פ שלא נשתקע מכל מקום הוא רק שם טפל, ואם גירש בו לבד הגט פסול, וכל הסמיכה להכיר הגט הוא רק משום שכתוב החניכה שהכל קורין אותו בו, דאי לאו הכי לא הוי חניכה שהכל קורין, אבל באיש שרגיל לעלות בשם עליתו הוא עיקר ואם גירש בו לבד הגט כשר אין אנו מוכרחים לכתוב כינוי המשפחה."

ובטיעון זה כותב הגט מסודר (חקור דבר ס"ק לה) שלפי"ז אפשר שמהר"ם שיק (סימן קיב) המסיק שאין לכתוב שם משפחה בנקרא בשם משפחה, כך הוא באדם הרגיל לעלות לתורה מספר פעמים בשנה. אולם דברי המהרש"ם עוסקים באדם שאינו עולה לתורה אלא פעם בשנה או בשנתיים, ובזה לא איירי דברי המהר"ם שיק, ולכן לא ניתן ללמוד מדברי המהר"ם שיק דבר הנוגע להשמטת שם משפחה.

ולקראת סוף דבריו הציע הגט מסודר שכדי להוציא עצמו מפלוגתא זו יש לאסוף קודם סידור הגט עשרה אנשים והמסדר יפרסם לפנייהם שם עריסה של המגרש והמתגרשת, והשם שבו נקראו מבני משפחותיהם יכריז לפנייהם, ובזה יש לפטור עצמו מלהזכיר שם משפחה. ולאחר מכן סיים שמי שאין סומך עצמו על מה שמפרסמים השמות וכותב כינוי הממשפחה, "אין מזחיתין אותו, כי יש לו על מי לסמוך".

יעויין שם שהביא את האהלי שם שהבאנו לעיל, ממנו משמע שיכתוב עיקר השם כאשר קוראים לו קרוביו בשם העיקר, דלא גרע מחניכה. כותב על זה בגט מסודר שסברא זו יש לדחות, דכיון שרק מתי מעט משתמשים בשם זה ודאי גרע מחניכה, ומה שהביא האהלי שם בהמשך דבריו דא"כ אותם הנקראים על שם אומנותם היאך יכתבו להם בגט? אינה ראייה, דבאופן זה ודאי ניכר לכל שהכינוי אינו שם מיוחד להם, משא"כ בשם משפחה דלא גרע דינו מכל שם חניכה.

ועל מה שכתב באהלי שם שבשם עיקר סגי, כתב להשיג על פי הסוברים דשם עליה לתורה אינו נחשב לעיקר אלא לענין הקדמתו בגט, אבל לענין כתיבתו לבד דינו ככל שם טפל [יעויין במה שכתבנו על זה בפס"ד 930686/6].

נעיר שמה שהקשה עליו ששם קרוביו הוי שם טפל, יש ליישב על פי מה שכתב סדר הגט גופיה, שכיון שנוסף לקריאת הקרובים הוי שם עריסה, ובשם עריסה סגי באחד כדי לכתבו בגט. אלא שיש לבחון, אולי מה שהתכוין לזה הוא רק כדי לחייב את כתיבתו, ואולם לא מספיק לצאת בזה ידי חובה אם השמיט חניכה שהכל קוראים לו בה, וכפי שכתב לגבי שם עלייה, ועיין בזה ובביאור הגדר של שם עריסה במה שכתבנו בפס"ד הנזכר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד יעויין במה שכתב בעניין הזכרת שם ע"י קרוביו בשו"ת מהרש"ם (חלק א סימן רכא) :

"הנה לענ"ד לפמ"ש הט"ג בקונטרס שבולי לקט (הנדפס בסוף ס' אה"ש) סקי"ח דבני ביתו לבד מקרי מיעוטא דמיעוטא ולא פורתא אם כן נהי שיש לומר דכיון דשם רחל הוא שם העריסה גם בכה"ג לא מקרי נשתקע כמ"ש בשד"ח סימן מ"א סק"ו בשם כמה מחברים וגם אני הארכתי בזה בתשובה מכל מקום נראה על כל פנים להקדים שם ראזא דמתקריא רחל."

משמעות הדברים היא ששם עריסה הנקרא רק על ידי קרוביו מחייב הזכרת שם זה ולא נקרא שם שנשתקע, אולם אין זה פוטרנו מלהזכיר שם שנקרא בפי כל. גדר זה יובן על פי מה שנכתוב להלן בעקרון העומד מאחרי הזכרת השמות.

ועיין בשו"ת חיים שאל לרב חיד"א (חלק א סימן לט) שכך כתב :

"מעשה באשה שבאת להתגרש ונקראת רבקה ורובא קרו לה כהנה שהיא בת כהן נ"ל שיכתבו רבקה דמתקריא כהנה אף במקום דלא נהיגי לכתוב כהן ולוי. והרואה יראה בשמות הגטין שנתנו בב"ד של הרב פני משה והמה באו בסוף ס' גט פשוט ושם נאמר שסידר שני גיטין משום דהיו קורין אותה כהנה ועיין בס"ס מכתב מאליהו ויש להביא רא"י מאשה שהיו קורין אותה עוזיאלה וכתב הרב מקור ברוך סימן ט' דהגם דעוזיאלה נקראת על שם משפחת אביה יש לכתוב שמחה המכוננת עוזיאלה ע"ש וכן יש להביא רא"י ממ"ש הרב עזרת נשים בשם בולה ע"ש באורך (עיין בס' דברי אמת)."

וכיון שדבריו של המקור ברוך [לר"ב קלעין] (סי' ט) חשובים לענייננו, נביא דבריו, בענין אשה ששמה שמחה ומכונה עוזיאלה על שם משפחתה, וכמעט שנשתקע שם שמחה ממנה, וז"ל :

"...עוזיאלה דמתקריא שמחה אין לכתוב דמזוייף מתוכו, דלא מתקריא שמחה [...] מה תאמר עוזיאלה לבד הואיל והוא עיקר שמה, לא היא [...] שם עוזיאלה אינו שם אלא כנוי משפחת אביה, כל העולם יודעים ודאי דיש לה שם שקראו לה בשעת לידתה, וא"כ נהי דבדיעבד חניכה כי האי לא כתבו אלא שם זה לבד הגט כשר לכו"ע, אבל מכל מקום לכתחילה כנראה מקצת פוסקים זלה"ה שצריך לכתוב כל שמותיו בפירוש לכתחילה [...] א"כ ודאי דהכא צריך לכתוב עיקר השם שהוא בשעת לידתה בתחילה וכנויה המכוננת..."

מדבריו נראה, וכן מדוייק מדברי המהרש"ם שהבאנו, שישנו עיקרון רחב בגדרי השמות, והבאנו זאת במספר פסקי דין העוסקים בגדרי שמות, שישנם שני עניינים בשמות: עיקר השם, שהוא מהוי את עיקר סיפור הדברים איך שפלוגי מגרש את פלונית, ודבר שני הוא הזהות של המגרש. ועל כן רבים הקדימו שם עריסה, שהוא מישיך שייכא לגדר הראשון, ובתנאי שלא נתשקע שם זה, ודמתקרי על שם החניכה שכולם קוראים לו, שהוא בא לשקף את הסוג השני של מוכח מתוכו.

נציין לדברים שהבאתי בפס"ד הנ"ל (תיק 930686/6, פורסם במאגרים), שם כתבתי :

"וראה בגט מסודר (שער ד סעיף יב חקור דבר אות ד) שביאר את גדר הדבר על פי הנוב"י (תנינא סימן קיז) שישנם שני גדרים בכתובת שם: הראשון, עניינו כתיבת שם עיקרי, והשני הוא מחמת לעז שיטעו במגרש שזה לא הוא הכתוב בגט. בשם עריסה שייך לקוראו שמו העיקרי אף אם אינו נקרא כלל, משא"כ בשם שההמון נותנים לו וכך נוצר הרי שאם אף אחד לא קורא לו כך הרי שנשתקע השם והוי כמאן דליתא, דהפה שאסר הוא הפה שהתיר, וכיון שהשם בטל בנשתקע וצריך להחזיק אותו שלא יתבטל, אין מועיל קריאת שם אדם אחד, שע"כ לא הוי כהחזק. אבל בשם עריסה דאינו בטל אף בנשתקע, אלא כל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מה שיש להיזהר מלכותבו הוא רק משום הסיבה השניה שיוציאו לעז על הגט ויאמרו שאין זה המגרש כיון שאף אחד לא קורא לו בשם זה, ולפי"ז כדי להוציאו מלעז זה סגי בקריאת אדם אחד להוציאו מזה, ועל כן אם רק אדם אחד קורא לו כן והוי שם עריסה יש לכותבו בגט.

ובזה יש לנו לבאר דעת המהרי"ק (סימן פו), שהאריכו המהרח"ש (סימן לב) והגט פשוט (סימנים ד וצג וצו) וכן דן בהם בארוכה בגט מקושר [בולה] (סימן מז אות יח), ולפי דברי הגט מסודר מבוארים דברי המהרי"ק. אמנם, במהרי"ק עצמו משמע שאף אם לא נקרא כלל בשם עריסה עדיין יש לכותבו, עיי"ש. [אך בנקודה זו אין הלכה כמותו – א.ה.]

ובהיות וכך הם הדברים לא ניתן להסתפק בשם עריסה שאינו נקרא אלא ע"י מיעוט, וחייב לצרף לזה שם כינוי משפחה שהכל קורין לו בזה.

ח. נקרא בפי כל בכינוי משפחה

עוד נזכיר בהקשר לזה שאף אלו החולקים שהבאנו לעיל, שמהן משמע שאם מיעוט קוראים בשם העיקר ראוי להימנע מלהזכיר שם משפחה שנקרא בפי כל, יודו שכאשר אין מי שקורא כלל בשם העיקר – הרי שעולה הצורך לכתוב שם המשפחה לכו"ע.

יעויין בגט פשוט (סימן קכט ס"ק צא) שכן כתב, עיי"ש, והביא דבריו ביד אהרן (הגהות ב"י ס"ק סב).

אולם שם כתב שאולי במקרה זה יש לכתוב דמתקרי ע"ש המשפחה כדי לרמוז ע"ש עיקר, וכדי לקבוע גדר ששם זה לא הוקבע לה לעיקר השם אלא ככינוי שם המשפחה.

נעיר שכעיקרון הגט פשוט (סימן קכט ס"ק סז) לא קיבל את דעתו הידועה של המהרי"ט (בשם אבגלי) לרמוז בהקדמת דמתקרי, ובכל אופן הסכים במספר מקומות עם דעתו, וזה אחד מהם.

עוד יעויין בדברי חיים [לגר"ח האלברשטאם] (שער שינוי השמות אות יב) שעסק באיש ששמו נשתקע ואינו נקרא אלא בשם המשפחה, וגם אינו רגיל לעלות לתורה, הביא את המהרי"ק (סימן פו) שיש לכתוב שם עצם של המגרש והוא שם לידה, כי שם המשפחה מורה שיש לו שם אחר והוא העיקרי (דברי המהרי"ק הללו נדחו מפי רוב הפוסקים, ואכמ"ל). וסיים על זה:

"אך נראה לי דיותר טוב לכתוב עוד גט אחר ולכתוב דמתקרי על שם המשפחה, דנהי דכתבו הפוסקים דבכה"ג בשם משפחה כותבים חינוך [הרמ"א בדרכי משה שהביא סדר הגט שכותב כן – א.ה.] מ"מ דמתקרי ג"כ כשר בדיעבד כמבואר בתשובת רמ"א [סימן פד]."

ושם להלן (אות יז) הביא גם כמסקנה זו.

וכן באהלי שם (כלל ז ס"ק נא) שהבאנו לעיל, לאחר שנקט כפי שהבאנו לעיל שכל שלא נשתקע שמו העברי לגמרי אין להזכיר שם משפחה, מכל מקום סייג דבריו וכתב:

"אולם זאת נראה לפענ"ד דאם לא כתבו רק אנטאן. לעני. וכדומה בלא שם עריסה, אף דלעיל כתבתי דנראה להכשיר מטעם חניכה מפורסמת, אבל בכגון דא שבפי העולם נקראים ע"ש המשפחה אין להכשיר אפילו בדיעבד, דהא אין כאן לא עיקר השם ולא חניכה מפורסמת."

וסיים שיש להתיישב בדבר, ומבאר דבריו בגט מסודר (סימן יב סעיף לא) ובחקור דבר (ס"ק לו) שכוונתו שיש לכתוב שם משפחה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומסיים דבריו הגט מסודר בזו הלשון:

הטעם אמאי אנו מצריכין הכא לכתוב כינוי המשפחה ולא סמכינן על פירסום השמות כמו לעיל [הכוונה לנקרא על פי רוב בשם המשפחה, ונקרא ע"י קרוביו ועולה לתורה בשם עריסה עברי – א.ה.] הוא פשוט, דהכא ליכא למאן דאמר דאין צריך לכתוב לכתחילה כינוי המשפחה, אבל התם אהלי שם והגאון ר' יעקב עטלינגר [שו"ת בנין ציון סימן קעב – א.ה.] קאמרי דאין צריך כינוי המשפחה.

וע' בשו"ת אורי וישעי (סימן מה), בשם הבעל מיכל אדלער, וכתב בגט מיכל דמתקרי אדלער, והסביר דה"ט שאף לדברי הרמ"א שאין לכתוב משפחה בגט, זהו כשכותב המכונה, ומטעם המבואר בדרכי משה הנ"ל, אבל כשכותב דמתקרי שהוא כולל הכל, כמ"ש הרמ"א בתשובה (סי' פד), שפיר דמי. ועוד שהרמ"א מדבר בעיר שנמצאת כל המשפחה שם, אבל בני"ד שאין בעיר הזאת איש שנקרא אדלער אלא הבעל שפיר דמי לכותבו. וסיים, וכן דעת מחותנו הגאון מצאנז בדברי חיים (שער שינוי השמות אות יד) שמסכים ג"כ לכתוב שם משפחה בגט. וכן הכריע בשו"ת אבני צדק (סימן צב).

ט. אופן הכתיבה בשם המשפחה

יעויין בגט מסודר שהבאנו לעיל שדן בשאלה איך לכתוב בכה"ג, האם המכונה וכפי דעת מרן הב"י והגט פשוט, או שמא דמתקרי. וכותב שם שלא מוכח כלום מדברי הגט פשוט, שכן דברי הגט פשוט איירי היכא דקוראים אותו בכינוי משפחה בצירוף שם עצם, כגון יוסף קמחי, וכיון שאין קורין אותו קמחי לבד יש במשמע אם יכתבו דמתקרי קמחי שקוראין אותו קמחי לחוד והוא שם עצם, אבל כשקורין בשם כינוי משפחה לחוד, שפיר יוכל לכתוב עליו דמתקרי. סברא זו מצויה בתשובת המהרש"ם, שהבאנו לעיל.

וכאופן זה שצריך לכתוב דמתקרי אף שהוא משמש לשם משפחה, כותב בשו"ת אורי וישעי [לר"א טויביש] (סי' מה), הבאנו דבריו לעיל, וכן פוסק הרב אבני צדק (סימן צב), הביאו המהרש"ם, וכן פוסק הדברי חיים והסיק כמותו האורי וישעי, שיש מקום לתת שני גיטין, אולם בגט שליחות שלא ניתן לעשות שני גיטין כתב שיש לכתוב שם משפחה בדמתקרי.

וכן הכריע הרב חת"ס (סימן לב), וטעמו שדעת הרמ"א בתשובה (סימן פד) שאם כתב דמתקרי יצא אף אם היה צריך לכתוב המכונה, ולהיפך הוה פסול.

ונראה שבמקרה דנן כו"ע יודו שכן יש לכתוב, שכן שם זה 'נחום', יכול לשמש כשם עיקרי בכל מקום. ומדוע איפוא יגרע חלקו אם נוסף לזה שנקרא בשם זה הוא מוגדר גם כשם משפחה, מכל מקום רבים מאלו שקוראים לו כך כבר ניתקו זאת משם המשפחה שלו והפך היות לכינוי העיקרי, ובכה"ג יש לכתוב דמתקרי, וכמו כל כינוי עברי רגיל.

מסקנה

מקרה כמו שלנו, בו יש שם משפחה שדרך לתת אותו כשם פרטי והשימוש בו הוא כאל שם פרטי, ובמשפחתו אין הרגל לקרוא בשם זה לאף אחד מבני ביתו אלא רק לאדם זה [יעויין במקרה המוזכר בשו"ת הרמ"א (סימן פד) ונפסק ע"י נושאי הכלים כולם], ופרט לאחותו אין מי שקורא לו בשמו הפרטי, נראה ללא ספק שיש להזכיר שם זה בגט, ויתכן וחוסר הזכרתו בגט יכולה לפסול את הגט. על כן צריך לכתוב שני גיטין, וכפי שנביא בסיכום הנימוקים סעיף ח.

הנימוקים לכך רבים:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- א. לדעת מהר"י מינץ בסדר הגט (סימן מה) כל וישנם שני יב"ש יש להזכיר שם משפחה, וכן נקטו הפוסקים כמותו היכן שצריך הוא לשמש כהיכרא.
- ב. לדעת הרב שטרנבוך בתשובות והנהגות כך יש לעשות בכל עיר גדולה שיש שני יב"ש בעיר אחת, אך יש להימנע מלעשות כן כיון שנקרא בשם העיקר ובזה סגי. אולם לפי זה אם נקרא רק בשם המשפחה יש מקום להזכירו.
- ג. לדעת מרן הב"י אין מניעה מלהזכיר שם משפחה, ואף אם נקרא בשם עיקר. ובתשובה הצריך לכתוב שם משפחה כשהיה ספק מהו שמו העיקרי של אב המתגרש.
- ד. הגדרת שם משפחה הוא ככינוי שניתן להשמיט כאשר ברור שאינו משמש כשם עיקר, ורומז לשם העיקר, וכפי שמצאנו ביצחק חקין. אולם, כשממש אף לשם עיקר וניתן לטעות בזה שזהו שמו העיקרי, יש לחייב איזכור שם זה, וכמו שפוסק הרמ"א שיש להזכיר חנן אף שיוצא מאלחנן כיון שחנן הינו שם בפני עצמו.
- ה. רבים מהפוסקים שהבאנו לעיל כותבים שאם נקרא על פי רוב בשם משפחה יש להצריך כתיבתו, מאחר וכעת ניתן לקבוע שזהו שמו.
- ו. כאשר כולם קוראים לו בשם המשפחה, ודאי שישנה החובה להזכיר שם המשפחה.
- ז. כיום, בצירוף כל הטעמים שהבאנו, יש לכתוב שם זה בדמתקרי.
- ח. על אף כל האמור, לענ"ד מחמת דברי הרמ"א שפוסק שיש להשמיט שם משפחה, וכמו כן בדברי חיים שהבאנו כותב שיש להצריך שני גיטין בנקרא על פי כל בשם משפחה, נראה שיש להצריך שני גיטין בכל מציאות שנכתב שם משפחה בגט, בראשון שם עיקר לבד, ואם עולה איתו לתורה ודאי שיש להזכירו, ובשני להוסיף שם משפחה בדמתקרי.
- ט. בכפוף לאמור בסעיף ח, פוסק בספר אורי וישעי שאם זה בגט שליחות שלא ניתן לעשות שני גיטין, יכתוב בגט ראשון אף עם שם המשפחה ויסתפק בזה.
- לענ"ד במקרה שלנו ישנה החובה לכתוב גט נוסף מחמת כל הטעמים שהזכרנו.
- לאחר שכתבתי את הדברים, ראיתי מה שכתב בספר עטרת דבורה (ח"א סימן 10), והסיק כפי שכתבנו, שיש להצריך שני גיטין. הביא את הפוסקים שהבאנו והוסיף עוד כהנה, ונתתי שמחה לליבי.
- כאמור, הזמננו את האישה לגט נוסף, בו נכתב שם על שם אביה "[ש'] דמתקרי נחום".
- נעיר שלאישה ישנן ארבע אחריות, כך שאף אין לאב בן שנקרא נחום בשם משפחה, וכך האישה אמרה לי. כשהסברתי לה על הצורך בגט נוסף, היא שמחה שלפחות יש איזכור לשם אביה בגט, וגם מכאן ניתן ללמוד שראתה האישה בשם 'נחום' שם של אביה, ולתפסתה כשנכתב '[ש']' לא ראתה בזה איזכור ברור של שם אביה בגט.
- נימוקים אלו מותרים בפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים (למעט שם משפחה של אבי האשה, שמותר לפרסום לצורך הבנת הנימוקים, בהשמטת שמו הפרטי).

הרב אברהם הרוש

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה